Helligbrøde i Øster Horne herred

Af H. K. Kristensen.

Christian VI får ofte skyld for at have udstedt den berygtede sabatsforordning, som pietismen beredte jordbunden for. Men det er en halvvejs usand beskyldning, idet den blev givet af hans far 21/4 1730. Christian VI ophævede tværtimod forordningen den 19. jan. 1731 kort efter tronbestigelsen. Han har vel lige som adskilige andre unge regenter villet vise, at undersåtterne kunne vente lysere dage under hans styre.

Men det varede ikke længe. Bundet af sit pietistiske syn genindførte han sabbatsforordningen den 12. marts 1735. Den var næsten ganske som faderens af 1730, dog med mildere straffe. Det er den handling, der gjorde, at Christian VI for mange i eftertiden kom til at staa som den strenge sabbatslovs giver. Men forøvrigt har kristne vel søgt at håndhæve helligdagenes rette brug, så længe der har eksisteret en kristen menighed. Sabbatsforordningens første post bestemmer, at folk skal gå i kirke på søn-, hellig- og bededage, hvis ikke sygdom eller anden lovlig grund forhindrer det. Det pålægges præsterne at »anvende yderste flid til at bekomme kundskab om deres tilhøreres forhold herudi.« Præsten skal formane de forsømme-

lige i deres hjem. »De gemene bønder«, som ikke retter sig efter formaningen, skal straffes for helligbrøde 1. gang med en mulkt på 4 skilling, 2. gang med 8 skilling og 3. gang med 16 skilling. Hvis de ikke betaler, skal de sættes i gabestokken på kirkegården i henholdsvis 1, 2 og 3 timer. Og det befales kirkeejerne at opsætte gabestokkene.

Der må ikke arbejdes på søn- og helligdage, »med mindre den høje nødvendighed i høe- og korn-høstens tid sligt uforbigiengeligt udfordrer for at profitere af et med længsel forventet veirligt og at conservere afgrøden på marken.« Overtrædere skulle betale som for helligbrøde. Desuden blev en række forlystelser forbudt.

For hvert kvartal skal præsten udstede en attest om helligbrøde i pastoratet, og den skal bilægges øvrighedens regnskab efter at angivelsernes rigtighed er undersøgt.

Vi vil nu se på disse attester fra Øster Horne herred.

Kun en præst finder helligbrøde i sine sogne, nemlig pastor *Laurits Lund* i *Torstrup-Horne*. Da beboerne i herredets øvrige sogne næppe har været anderledes indstillet over for søndagsarbejdet, må præsterne dèr have taget mere fornuftigt på hele sagen og måske indset anordningens urimelighed.

Pastor Lund var åbenbart temmelig skarptseende! — Han kom til Torstrup 1731. Kort efter gav han Sigs landbyvide en tilføjelse og skærpelse og gav antagelig stødet til, at den blev tinglæst. Den ene af hans anneksbønder på Mosegård i Horne, P. Andersen, rømte fra sin stavn, og Lund lod lyse efter ham. Dog var det jo ikke altid proprietæren, der var den skyldige, når en bonde forduftede i

stavnsbåndets tid; men man kommer dog let til at tænke på, at hr. Lund næppe var elsket som proprietær. Vi kan se af det følgende, at han i alt fald ikke stod i noget godt forhold til sin anden fæstebonde i Mosegård. Attesterne viser, at han var embedsivrig. Han blev da også provst 1740, men forflyttedes allerede året efter til Vang i Aggershus stift i Norge, hvor han døde.*)

Hans attest for januar kvartal 1738 melder følgende: »Laurids Pedersen, Jens Sørensen og Jens Pedersen, alle af *Ovnbøl* by i Thorstrup sogn, kørte hver fra sit hjem til Hjerting med 1 læs gryder på sidstafvigte langfredag kl. ungefær 3 over middag, som jeg selv øjensynligen så, da jeg kom fra Horne kirke efter forrettet gudstjeneste. Samme gryder og potter havde efter beretning Laurids Pedersen og Jens Sørensen pålæsset dagen tilforn, nemlig skærtorsdag mod aften, og Jens Sørensen sine på langfredag morgen før tjenesten i Thorstrup; hvoraf videre kan sluttes, at bemeldte mænd eller deres folk må da på skærtorsdag have slået og hjemaget den lyng af heden, hvorudi samme gryder og potter blev lagte og læssede.*)

Det er dernæst ikke at forbigå, at bemeldte Jens Sørensen, som med sin hustru skærtorsdag d. 24. marts var til Herrens bord, men dagen efter, nemlig langfredag d. 25. marts, var hverken han selv i kirke ej heller sin hustru, men alene en liden dreng derfra. Ellers har jeg fra min ankomst her til kaldet tid efter anden haft at gøre med samme Jens Sørensen såvel som og forbemeldte Jens Pedersen om hellige-dages misbrug.

*) H. K. Kristensen: Øster Horne Herred 59, 178, 212.

**) Om det storslåede pottemageri i disse sogne, se H. K. Kristensen: Øster Horne Herred 45, 62—65, 82, 249.

Flere ved jeg ikke udi næst forløbne fjerdingår at være skyldige såvidt sabbatens og andre hellige-dages misbrug med udvortes grovt arbejde anbelanger; men hvad angaar ordets og prædikens forsømmelse samt anden uorden imod den hellige tjeneste, såsom: at gå af kirken, inden tjenesten er tilende, ikke at komme ind i den, førend tjenesten er begyndt, og andet mere sådant, alt dette er så almindeligt og sædvanligt, uagtet alle indstændige formanelser og advarsler, at det er mig nu—pur—umulighed at udmærke eller opregne de personer enten ved navne eller tal, som de begås af, og mindre tiderne og dagene, når og hvor ofte sligt sker; hvorfore, om slig anden deslige misbrug og uorden nogensinde skal hæmmes, som det sig burde og var et ønske, ville det endelig være fornødent, at udi hver menighed blev af øvrigheden beskikkede trofaste og redelige personer (ikke for få), som med alt dette skulle have nøje og uafladelig indseende og uden nogen personsanseelse under en mulkt enhver skyldig angive.«

For april kvartal meldte hr. Lund følgende:

»Niels Jensen i *Malle* i Horne sogn tilstår selv på sidstafvigte 5. søndag efter påske at have været med sin skyld og landgilde på *Østergård**) hos sin husbond, og da han fandtes ikke i kirke samme dag, foregiver han at have været i Strelluf kirke og hørt prædiken. — Jens Jensen i *Transbøl* i bemeldte sogn var på næstleden 2. pinsedag på *Frøstrup* hede og rejste tørv. — Chresten Jensen ved *Horne-Vad* havde på 2. søndag efter Trin. om eftermiddagen 30 vogne at age tørv for sig fra *Søn-*

*) Østergård, Lyne sogn, ejedes af Jak. Knudsens enke Birgitte Cath. Christensdatter.

der Sig hede.*) Personerne, som kørte, var følgende: Af *Gunderup* alle 5 mænd, navnlig Niels Madsen, Mads Christensen, Peder Nielsen, Jørgen Christensen og Frands Nielsen. Af *Hindsig* 4, navnl. Christen Nielsen, Jep Nielsen, Claus Christensen, Christen ?. Af *Transbøl* 1, navnl. Jens Jensen. NB: Den samme, som før anmeldes at have været på Frøstrup hede 2. pinsedag at rejse tørv. Af *Fruerlund* 1: Christen Christensen. Af *Stundsig* 6: Salomon Jensen, Christen Jensen, Peder Christensen, Jens Bak, Christen Østerby, Anders Tromborg. Af *Thorstrup* sogn 1: Ivar Møller af *Linding Mølle.* Af *Rotbøl:* Thomas Henriksen med 2 vogne, Jakob Knudsen, Christen Larsen. Af *Hornelund* 3: Christen Jensen, Thomas Pedersen, Jens Pedersen. Af *Moesgård:* min tjener Niels Pedersen, som agter ikke alle mine alvorlige advarsler og trusler, og derfor exemplarisk bør at straffes *Plus ultra.* Af *Bjerremose* 4: Palle Pedersen, Peder Christensen, Ole Hansen, Peder Pedersen.

Maren Lauridsdatter, nu rytterkvinde i *Moesgård* hos Peder Andersen, havde samme søndag eftermiddag for sine gryder og potter at bære ud og ind til at tørres. :NB. Samme kvinde er så meget mindre at se over med, skønt hun er fattig, men ganske sjælden søger kirken og prædiken.

På sidste St. Hansdag havde forbemeldte Jens Jensens Kone i *Transbøl* for at brygge. — Samme dags eftermiddag kørte Jens Brink ibidem med sit grydelæs til Flensborg. — Iligemåde bemeldte

*) I Hornevad eller Kirkevad holdtes skole. Den store mængde brændsel er nok til skolen og læreren. Af skolefundatser kan det ses, at det var almindeligt, at alle tørv skulle køres hjem samme dag for at tørveklodden kunne blive sat på een gang.

dag kørte Jørgen Terkelsen i *Gunderup* lyng hjem af heden at læsse sine gryder og potter udi. — Niels Madsen ibidem havde for samme dag at bære sine gryder og potter ud til at læsses. — Laurids Pedersen ibidem ligeledes bar sine gryder og potter at læsses forberørte dag. — Jørgen Pedersens kone ibidem havde samtidig sine gryder og potter for samme dag at skøtte og arbejde ved.

Flere ved jeg nok til sabbats brøde at være skyldige; men jeg ved dennem ikke, at navngive, ej heller noget vitterligt om deres arbejde at forklare, uden at det herefter kan opdages, som da ikke skal vorde forglemt. Imidlertid ønskes hjertelig, at dette for det første, siden alle ivrige og alvorlige påmindelser og advarsler, hemmelige og åbenbare, aldeles vare forgæves, ifølge hans majestæts gudelige og priselige forordninger til den mangfoldige misbrug dog engang forventede afstraffelse vedbørligen måtte anses og påhjemles.«

For juli kvartal attesterer præsten:

»Hans Jørgensen af *Ovnbøl* så jeg d. 5. søndag efter Trin. kl. ved 5 slet eftermiddag at køre over min mark ad Lindingbro vej, og da jeg spurgte hannem, hvorhen han agtede sig, svarede han: han ville til mølle. Han havde ikke været i kirke samme dag. — Niels Madsen af *Linding* så jeg på Mariæ besøgelsesdag ved middagstid ridendes forbi Thorstrup kirke hjemad, da menigheden var forsamlet, og jeg imidlertid havde at forrette ved et lig, som blev begravet, og da jeg spurgte hans søn Bertel ad, som var tilstede, hvor hans fader havde været, svarede han, hans fader havde været i Vester engen at se sig for. I kirken kom han ikke den dag. Ellers forsømmer han og hans hus sjælden kirken på hellig-dagene. — Eske Pedersen af

Yderik kørte den 13. søndag efter Trin. under prædiken med gryder, henad *Ølgod* sogn og der omkring, hvilke gryder han og hans husfolk havde udbåret og laddet på vognen om morgenen før prædiken.

Hans Christensen i *Transbøl* har selv angivet, at han efter at have modtaget et brev fra Haderslev angående en del gryder og potter, han til en vis tid skulle levere til en skibsladning, hvilket brev, formedelst det langsomme gang, først kom ham i hænde samme tid, gryderne skulle leveres. Han var da i samme ærinde gået til *Hornelund* og *Rotbøl* om eftermiddagen den 15. søndag efter Trin. lidt før solnedgang, efter at han dog først som sædvanlig havde holdt bøn med de tilstedeværende byfolk. Ellers skal han og hans hus næppe befindes i sådan syssel eller anden grov udvortes gerning på sabbatsdagene, og det var højligen at ønske, at hvert hus ville sig finde så villig og flittig i Guds og så rolig og stille i deres eget hus på helligdagene som han og hans hus.

Christen Jensen i *Hornelund* kørte samme tid på bemeldte søndag til mølle med Christen Lassens korn af *Rotbøl*, som ikke selv var hjemme. — Jakob Knudsen i Rotbøl var iligemåde på denne søndag og ved samme tid kørt ad Bjerremose-kær for at hjemhente flak-tørv til sit hus. Jens Jensen af *Transbøl* var og ved samme tid på merommeldte søndag ridendes til *Hornelund;* om han ellers havde været videre omkring, eller hvad ærinde han havde at røgte, ved jeg ikke. — Hans Jørgensen af *Ovnbøl* så jeg den 17. søndag efter Trin., da jeg kom fra sidst tjeneste af Horne kirke, at han kom gangendes ad Linding mølle vej til *Horne-Vad*, og gik ind til Chr. Jensens; men hvad hans ærinde

var, ved jeg ikke. — Flere ved jeg nok i sabbats misbrug og overtrædelse at være skyldige; men jeg ved dennem ikke at navngive, ej heller omstændighederne derved at anføre.«

Om oktober kvartal skriver præsten:

»På måneds bededag den 8. oktober drev Peder Nørgård i *Sig* med sin plov for alles øjne og øren, da kirketjenesten kl. 9 slet i Thorstrup kirke efter tillysning blev begyndt, hvortil nogle af bemeldte by var fremkommen, af hvilke jeg med hans nabo og gårdmand Christen Jessen og andre der af byen var undervejs; men han blev ved at pløje, hvor længe han siden holdt ved, kan jeg ikke sige, såsom jeg kom ikke af kirken inden ved middagstid; men i kirke kom han ikke den dag. — Den 21. søndag efter Trin., da jeg kørte hen til Horne kirke at forrette sidst tjeneste, så jeg Thomas Pedersen af *Hornelund* komme kørende fra Stundsig med sin gryde-vogn forbi kirken hjemad, da menigheden imidlertid forsamlede sig fra alle sider. I kirken kom han ikke den dag. — Den 23. søndag efter Trin., da jeg kørte til Horne kirke for der at forrette sidst tjeneste, mødte mig undervejs Peder Pedersen Skrædder af *Trasborg*, som kom fra sit hjem, og berettede at være beordret straxen at løbe med et brev til *Nørholm*. I kirken kom han ikke den dag.

Den 2. søndag i advent, da jeg kørte fra Horne kirke at forrette sidst tjeneste, så jeg Ole Pedersen Frisvad af *Stundsig* komme ridende på vejen fra *Linding mølle* hjemad med en sæk med noget udi for på hesten; og mølleren Ivar Mortensen tilstod siden, at bemeldte Ole Frisvad havde samme dag afhentet sit mel derfra, som var malt dagen tilforn. Ellers kom han dog siden betids til kirke.

NB: Forbemeldte Ole Frisvad har nogle gange tilforn været angiven for helligdages misbrug og arbejde; men af mangel på undersøgning er han hidtil gået fri. — Dito søndag på min hjemrejse fra Horne kirke så jeg Jørgen Pedersen af *Gunderup*, som i lige måde kom ridende fra Linding mølle med en pose mel for på hesten, som han der efter møllerens egen beretning havde fået malet samme dag efter tjenestens forretning i kirken, hvorfra bemeldte Jørgen Pedersen var hidkommen. — Flere ved jeg nok i sabbats misbrug at være skyldige, men ved ej omstændighederne derved at anføre uden at det senere kan blive meddelt, og som da ikke skal vorde forglemt.«

Vender vi os nu fra den nidkære hr. Lund til de øvrige præster i herredet, finder vi følgende attester:

»Velædle hr. herredsfoged Knud Jakobsen.

Hermed fremsendes efter Deres høj-exellence og cammerherre Gabels ordre af 24/12 sidstleden med deres påskrift af 2/1: Angående min attest på helligbrøden i foregående år 1735, 36 og 37 udi *Hodde* og *Tistrup* sogner i Øster herred: Da så vidt jeg er vitteligt og kundgjort efter forespørgsel til mine medhjælpere i samme sogner er intet forefaldent til angivelse for helligdags brøde, hvilket herved attesteres.

Hodde præstegård, den 22/1 1738.

P. L. Fanø.«

»For indeværende år ved jeg intet til helligbrøde for *Ølgod* og *Strellev* menigheder at angive.

Ølgod, 22/12 1738. *U. Haahr.*«

»Ingen i *Andsager* sogn er befunden skyldig i helligdagsbrøde. Men kan være, nogen har hjulpet en arm stakkel lidt ildebrand hjem mod aftenen, så og hjemaget et læs korn mod et overhængende tordenvand.

Andsager, 31/12 1738. *H. Helsing.*«

At det var den sidste slags attester, de fleste præster udstedte, fremgår af, at der for hele året 1738 fra Lundenæs og Bøvling amter ialt kun indkom 4 rdl. 2 mark, og deraf for Øster og Nørre Horne herreder tilsammen 2 mark! Selv pastor Lund synes at have holdt op med at indsende attester.

H. K. Kristensen.

Kilde: Th. Uhres afskrift af indberetningerne, beroende i hans samling.